

DO SZARŻY MARSZ, MARSZ...
Studia z dziejów kawalerii

Tom 6

Pod redakcją
Aleksandra Smolińskiego

Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika
Toruń 2015

Recenzent
Michał Klimecki

Opracowanie redakcyjne
Katarzyna Czerniejewska

Projekt okładki
Tomasz Jaroszewski

Printed in Poland
© Copyright by Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika
Toruń 2015

ISBN 978-83-231-3528-9

WYDAWNICTWO NAUKOWE
UNIwersytetu MIKOŁAJA KOPERNIKA
Redakcja: ul. Gagarina 5, 87-100 Toruń
tel. +48 56 611 42 95, fax +48 56 611 47 05, e-mail: wydawnictwo@umk.pl
Dystrybucja: ul. Mickiewicza 2/4, 87-100 Toruń
tel./fax: +48 56 611 42 38, e-mail: books@umk.pl
www.wydawnictwoumk.pl

Wydanie pierwsze
Druk i oprawa: Drukarnia Wydawnictwa Naukowego
Uniwersytetu Mikołaja Kopernika

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie (<i>Aleksander Smoliński</i>)	7
Podstawowe zadania oraz taktyka późnorzymskiej jazdy. Studium wybranych bitew (<i>Krzysztof Narloch</i>)	21
Powiatowe chorągwie kozackie (pancerne) województw poznańskiego i kaliskiego w latach 1671–1673 (<i>Zbigniew Hundert</i>)	63
Od Grochowa do Ostrołęki. 2 Korpus Jazdy w czasie wojny polsko-rosyjskiej 1831 r. (<i>Maciej Trąbski</i>)	107
Przyczynek do dziejów plutonów trębaczy oraz muzyki kawalerii Wojska Polskiego II Rzeczypospolitej (<i>Aleksander Smoliński</i>)	239
Wykaz ilustracji oraz schematów i szkiców sytuacyjnych	273

CONTENTS

Introduction (<i>Aleksander Smoliński</i>)	7
Tactics and basic tasks of the Late Roman Cavalry. A case study (<i>Krzysztof Narloch</i>)	21
The Poznań and Kalisz Voivodeships County Cossack Companies (‘pancerne’ – mail-coated) 1671–1673 (<i>Zbigniew Hundert</i>)	63
From Grochów to Ostrołęka. The 2 nd Cavalry Corps during the Polish-Russian War in 1831 (<i>Maciej Trąbski</i>)	107
A contribution to the history of trumpeters’ platoons and the music of the cavalry of the Second Polish Republic (<i>Aleksander Smoliński</i>)	239
List of illustrations	273

WPROWADZENIE

Zyczliwe przyjęcie przez czytelników poprzednich pięciu tomów Studiów zatytułowanych *Do szarży marsz, marsz... Studia z dziejów kawalerii*¹ i niesłabnące zainteresowanie dziejami jazdy, w dal-

¹ *Do szarży marsz, marsz... Studia z dziejów kawalerii*, t. 1, Toruń 2010; t. 2, Toruń 2012; t. 3, Toruń 2012; t. 4, Toruń 2013; t. 5, Toruń 2014.

W tomie 1 znalazły się następujące studia: Tomasz Ciesielski, *Jazda koronna i Wielkiego Księstwa Litewskiego autoramentu narodowego armii Rzeczypospolitej Obojga Narodów w latach 1717–1776*; Szymon Gołębiowski, *Kawaleria Unii i Konfederacji w czasie amerykańskiej wojny secesyjnej 1861–1865. Organizacja, najważniejsze operacje, najbardziej znani dowódcy*; Aleksander Smoliński, *Organizacja kawalerii i artylerii konnej gwardii oraz liniowej, kozackiej i ochotniczej armii Imperium Rosyjskiego w przededniu oraz w trakcie I wojny światowej*; Ēriks Jēkabsons, *Organizacja kawalerii Armii Łotewskiej podczas jej udziału w walkach o wyzwolenie Łotwy oraz w pierwszym roku niepodległości. Lata 1918–1921*; Maciej Krotofil, *Organizacja kawalerii Armii Czynnej Ukraińskiej Republiki Ludowej w 1919 roku*; Jarosław Centek, *Kawaleria niemiecka w latach 1918–1921*.

W tomie 2 zostały zamieszczone następujące studia: Mariusz Machynia, *Kawaleria litewska w początkowym okresie działań Komisji Wojskowej Rzeczypospolitej Wielkiego Księstwa Litewskiego. Lata 1765–1766*; Maciej Trąbski, *Kawaleria autoramentu narodowego armii Rzeczypospolitej Obojga Narodów w epoce stanisławowskiej. Lata 1765–1794*; Michał Baczkowski, *Kawaleria austriacka i austro-węgierska w latach 1792–1914*; Aleksander Smoliński, *Organizacja wielkich jednostek kawalerii Armii Czerwonej oraz ich kadra dowódcza i polityczna w latach 1935–1936*.

Tom 3 mieści studia: Marek Plewczyński, *Szable jazdy polskiej na początku XVI w.*; Marek Wagner, *Kawaleria koronna w dobie panowania Jana III Sobieskiego. Lata 1683–1696*; Wojciech Saletra, *Organizacja lekkiej jazdy krakusów i działania bojowe korpusu generała dywizji Józefa Dwernickiego w wojnie polsko-rosyjskiej 1831 r.*; Michał Staniszewski, *Korpus Kawalerii Nathana Bedforda Forresta i jego działania podczas amerykańskiej wojny domowej*; Daniel Koreś, Maciej Żuczkowski, *Walki Grupy Operacyjnej Jazdy generała podpułownika Jana Sawickiego z 1 Armią Konną pod Beresteczkiem, Radziwiłłowem i Brodami. 29 lipca–5 sierpnia 1920 r.*; Aleksander Smoliński, *Nazwy, tradycje i etos „kresowych” pułków kawalerii Wojska Polskiego z lat 1918–1939*.

W tomie 4 zamieszczono studia: Mariusz Balcerek, *Ordre de Bataille armii walczących pod Kircholmem dnia 27 września 1605 r.*; Marek Wagner, *Zapomniany bohater bitwy wiedeńskiej. Zygmunt Zbierchowski (około 1635–1691) – porucznik husarski*; Przemysław Benken, *Kawaleria brytyjska i konne formacje posiłkowe podczas wojny zuluskiej 1879 r.*; Michał Baczkowski, *Oceny możliwości operacyjnych kawalerii rosyjskiej w opiniach austro-węgierskich sprzed I wojny światowej*; Aleksander Smo-

szym ciągu przede wszystkim polskiej², a także podjęcie przez redaktora współpracy z kolejnymi autorami zajmującymi się szeroko pojętą historią kawalerii i broni konnych spowodowały, że pod osąd

liński, *Czy Pułk Tatarski Ułanów imienia Achmatowicza z lat 1919–1920 rzeczywiście był tatarskim oddziałem kawalerii Wojska Polskiego? Przyczynek do dziejów tatarskich formacji jazdy w służbie Rzeczypospolitej*; Tomasz Dudziński, *Pluton Trębaczy 9 Pułku Strzelców Konnych imienia Generała Kazimierza Pułaskiego*; Aleksander Smoliński, *Przepisowe płomienie do fanfar oraz trąbka sygnałowa w kawalerii i artylerii konnej Wojska Polskiego w latach 1924–1939. Przyczynek do dziejów polskiej konnej muzyki wojskowej*; Jarosław Centek, *Organizacja niemieckiej kawalerii i artylerii konnej w latach 1921–1935*.

W tomie 5 znalazły się studia: Mariusz Balcerek, *Kawaleria w Ordres de Bataille Erika Jönssona Dahlberga*; Marek Wagner, *Formacje dragoniejskie armii koronnej w czasach Jana III Sobieskiego. Lata 1667–1696*; Dariusz Nawrot, *Dzieje 3 Pułku Szwoleżerów-Lansjerów Gwardii Cesarskiej Napoleona I*; Aleksander Smoliński, *Kawaleria kontra pociągi pancerne, czyli kontrowersje dotyczące porażki sowieckich pociągów pancernych w Korosteni dnia 10 października 1920 r. Przyczynek do dziejów jazdy Wojska Polskiego oraz wojny polsko-sowieckiej z lat 1919–1921*; Łukasz Reszczyński, *Kawaleria Królestwa SHS/Jugosławii w latach 1918–1941*.

² Mogą o tym świadczyć chociażby reprinty oraz wznowienia wcześniejszych prac dotyczących dziejów polskiej kawalerii, a także pojawiające się liczne, mocno jednak zróżnicowane pod względem wartości merytorycznej, nowe opracowania – zob. choćby: K. Górski, *Historia jazdy polskiej*, Poznań 2002 (wyd. 1: Kraków 1894); J. Albrecht, *Z dziejów jazdy Księstwa Warszawskiego. Przyczynek historyczno-organizacyjny do lat 1806–1808*, Oświęcim 2012 (wyd. 1: Warszawa 1922); M. Biernacki, *Studia taktyczne z historii wojen polskich 1918–21*, t. 3: *Działania Armii Konnej Budionnego w kampanii polsko-rosyjskiej 1920 r. 26 V–20 VI 1920*, Chełm 2012 (wyd. 1: Warszawa 1924); *Księga jazdy polskiej*, pod red. B. Wieniawy-Długoszowskiego, Warszawa 2012 (wyd. 1: Warszawa 1938); *Epizody kawaleryjskie. Zbiór wspomnień*, pod red. A. Radwana-Pragłowskiego, Oświęcim 2012 (wyd. 1: Warszawa 1939); B. Gembarzewski, *Husarze. Ubiór, oporządzenie i uzbrojenie 1500–1775*, Oświęcim 2012 (wyd. 1: Warszawa 1939); *Kawaleria polska w epoce napoleońskiej. Studia I*, praca zbior., Oświęcim 2012; *Kawaleria w powstaniu listopadowym. Studia*, pod red. D. Marszałka, Oświęcim 2013; L. Mitkiewicz, *Kawaleria samodzielna Rzeczypospolitej Polskiej w wojnie 1939 roku*, wstęp, oprac. i red. nauk. J. S. Tym, Kraków 2013 (wyd. 1: Toronto 1964); K. Krzeczunowicz, *Ostatnia kampania konna. Działania Armii Polskiej przeciw Armii Konnej Budionnego w 1920 roku*, Łomianki 2013 (wyd. 1: Londyn 1971); J. Litewski, W. Dziewanowski, *Dzieje 1 Pułku Ułanów Krechowickich*, Oświęcim 2014 (wyd. 1: Warszawa 1932); oraz: M. Majewski, *Kresowa Brygada Kawalerii w kampanii 1939 roku*, Warszawa 2011; R. Sikora, *Niezwykłe bitwy i szarże husarii*, Warszawa 2011; idem, *Husaria pod Wiedniem 1683*, Warszawa 2012; Z. Hundert, *Husaria koronna w wojnie polsko-tureckiej 1672–1676*, Oświęcim 2012 (wyd. 2: Oświęcim 2014); K. Polak, *Od Łomży do Sedanu. Pułk 8 Ułanów Księstwa Warszawskiego (1809–1814)*, Oświęcim 2013; M. Pacut, *Mazowiecka Brygada Kawalerii w wojnie 1939 roku*, Pruszków 2013; A. Ziółkowski, *Pułki ułanów Księstwa Warszawskiego 6-ty, 3-ci, 2-gi. 1807–1812*, Oświęcim 2014; J. S. Wojciechowski,

środowiska naukowego oraz wszystkich zainteresowanych dziejami konnicy, zarówno rodzimej, jak i obcej, oddajemy następny, nie mniej wartościowy niż poprzednie i jednocześnie zróżnicowany tematycznie, tom studiów poruszających tę złożoną problematykę.

W jego skład wchodzi jedynie cztery autonomiczne studia: trzy dotyczące jazdy polskiej oraz jedno poświęcone kawalerii obcej, mianowicie, co jest nowością, jazdy późnorzymskiej.

Niniejszy tom otwiera studium autorstwa Krzysztofa Narlocha, archeologa i historyka zajmującego się starożytnością³. Na podstawie istotnych źródeł z epoki oraz bogatej literatury przedmiotu, głównie obcej, a także analizy przebiegu dwóch starć armii rzymskiej: zwycięskiej bitwy z Alanami stoczonej w 357 r. pod Argentoratum oraz zakończonej klęską Rzymian, a zwycięstwem Gotów batalii pod Adrianopolem z 378 r., autor opisał organizację, skład społeczny i znaczenie militarne różnych rodzajów rzymskiej konnicy, jak również ich zmiany wprowadzone między I a IV w. Ponadto omówił podstawowe zadania oraz taktykę walki późnorzymskiej jazdy stosowaną zarówno podczas przemarszów, przed bitwą, jak i w czasie jej trwania. Opracowanie to doskonale wpisuje się w dający się zauważyć w ostatnich latach w Polsce nurt zainteresowań dziejami starożytnej konnicy⁴.

10 Pułk Ułanów Litewskich 1918–1939, Oświęcim 2014; P. Dymek, *Brygada ze Stanisławowa 1921–1939*, Oświęcim 2014; D. Prokopiuk, *Mazowiecka Brygada Kawalerii w latach Drugiej Rzeczypospolitej i w kampanii wrześniowej 1939 r.*, Oświęcim 2014; T. Grabarczyk, *Jazda zaciężna Królestwa Polskiego w XV wieku*, Łódź 2015; S. M. Przybyszewski, *Dowódcy dywizji, brygad i pułków kawalerii Rzeczypospolitej 1914–1945*, Kazimierza Wielka 2015. Szerzej zob. choćby: A. Smoliński, *Przegląd dorobku polskiej historiografii na temat dziejów kawalerii oraz niektórych formacji konnych*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” (Warszawa) 2011, R. 12 (63), nr 3 (236); idem, *Szwolężerowie, ułani, strzelcy konni oraz pozostałe konne wojsko... Przegląd dorobku polskiej historiografii dotyczącej dziejów kawalerii oraz niektórych formacji konnych*, [w:] *Od Grunwaldu do Bzury – bitwy i boje polskie na przestrzeni dziejów*, pod red. J. Jędrysia, D. Koresia, J. Maronia, K. Widzińskiego, Wrocław 2012. Należy jednak pamiętać, że te dwie ostatnie publikacje omawiają literaturę, która ukazała się, mniej więcej, do końca 2011 r.

³ Zob. choćby: K. Narloch, *Rzymskie hełmy z zastonami*, Oświęcim 2012; idem, *Jazda rzymska od połowy III wieku po podział cesarstwa*, Oświęcim 2014.

⁴ Zob. chociażby: M. Mielczarek, *Cataphracti and Clibanarii. Studies on the Heavy Armoured Cavalry of the Ancient World*, Łódź 1993; P. Letki, *Kawaleria Dioklecjana. Organizacja. Uzbrojenie. Taktyka*, Oświęcim 2012; A. Ruszczyński, *Kawaleria w służbie Rzymu*, Zielona Góra 2012; R. S. Wójcikowski, *Kawaleria perska w okresie wczes-*

Następne studium zostało poświęcone powiatowym chorągwiom kozackim, inaczej pancernym, województw poznańskiego i kaliskiego z lat 1671–1673, formowanym w okresie wojny polsko-tureckiej oraz walk opozycji antykrólewskiej ze zwolennikami króla Michała Korybuta Wiśniowieckiego. Jego autorem jest Zbigniew Hundert, historyk zajmujący się głównie dziejami wojsk autoramentu narodowego armii Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVII w.⁵

W swoim najnowszym opracowaniu autor omówił aukcję wojska uchwaloną przez sejm w 1670 r. w celu przeciwstawienia się ówczesnemu zagrożeniu kozacko-tatarskiemu. Powiększenie wojsk

nosasanidzkim. Aspekty społeczne i militarne, t. 1: *Konnica w Iranie przed Sasanidami. Kampanie sasanidzkie*, Oświęcim 2014; K. R. Dixon, P. Southern, *Kawaleria rzymska od I do III wieku po Chr.*, tłum. P. Grysztar, Oświęcim 2012; M. Wojnowski, *Konnica w armii Cesarstwa Bizantyńskiego od VIII do XIII w. Rola militarna i znaczenie społeczne*, Oświęcim 2014.

⁵ Zob. choćby: Z. Hundert, *Władysław Wilczkowski, porucznik husarski i pułkownik królewski*, [w:] *Na z góry upatrzonych pozycjach*, pod red. B. Międzybrodzkiego, M. Gajdy, K. Fudaleja, M. Przeperskiego, Warszawa–Zabrze 2011; idem, *Chorągiew jazdy hospodara multańskiego (wołoskiego) Konstantego Şerbana w wojsku koronnym w latach 1673–1676 (Steagul călărimii domnului muntean Constantin Şerban în armata Coroanei în anii 1673–1676)*, [w:] *200 de ani de la geneza problemei Basarabiei. Aspecte social-politice, economice și culturale*, pod red. V. Constantinova, Chişinău (Kiszyniów) 2012; idem, *Husaria pod Chocimiem w 1673 roku*, [w:] *Człowiek i wojna. Z dziejów wojskowości polskiej i powszechnej* (seria „Homo Militans”, t. 1), pod red. A. Niewińskiego, Oświęcim 2013; idem, *Husaria koronna w wojnie polsko-tureckiej 1672–1676...*; idem, *Między buławą a tronem. Wojsko koronne w walce stronnictwa malkontentów z ugrupowaniem dworskim w latach 1669–1673*, Oświęcim 2014; idem, *„Kopijników, czyli husarzy chorągwie, owo czoło wojska, owa nieodparta w wojnie potęga, powinny być pomnożone” – Hetman Jan Sobieski a husaria koronna w latach 1667–1673*, [w:] *Marszałek i hetman koronny Jan Sobieski i jego czasy (1665–1674)*, pod red. D. Milewskiego, Warszawa 2014; idem, *Chorągiew husarska Jana Sobieskiego w latach 1673–1676. Aspekty organizacyjne, społeczne i finansowe*, [w:] *Spes in virtute, salus in victoria. Materiały z IX Ogólnopolskiej Konferencji Studentów Historyków Wojskowości, Lublin 8–10 grudnia 2011*, pod red. D. Lipskiej, J. Gładysz, A. Gładysza, Lublin–Zabrze 2013; idem, *Kilka uwag na temat chorągwi petyhorckich w wojskach Rzeczypospolitej w latach 1673–1683*, [w:] *W panczeru przez wieki. Z dziejów wojskowości polskiej i powszechnej*, pod red. M. Baranowskiego, A. Gładysza, A. Niewińskiego (seria „Homo Militans”, t. 2), Oświęcim 2014; idem, *Wykaz koronnych chorągwi i regimentów w okresie 1 V 1679–30 IV 1683. Przyczynek do organizacji wojska koronnego w dobie pokoju 1677–1683*, [w:] *Studia historyczno-wojskowe*, t. 5, pod red. M. Nagielskiego, K. Bobiatyńskiego, P. Gawrona, Zabrze–Tarnowskie Góry 2015; Z. Hundert, A. A. Majewski, *O dwóch Rochach Kowalskich. (Najśłynniejszy epizod bitwy warszawskiej z 1656 roku w świetle nowego źródła)*, „Przegląd Historyczny” (Warszawa) 2014, t. 105, z. 2.

koronnych miało nastąpić w wyniku rozbudowy zaciągów przeprowadzonych przez szlacheckie samorządy, które wystawiały chorągwie powiatowe. Jednym z głównych pomysłodawców takiego rozwiązania była wówczas szlachta poznańska i kaliska, jej działania zaś miały również związek z trwającym w kraju konfliktem politycznym oraz ze znacznymi wpływami w wojsku komputowym opozycji antykrólewskiej.

Autor ustalił też, że początkowo w czerwcu 1671 r. Wielkopoleanie postanowili zaciągnąć 800 jazdy i 1000 piechoty. Ostatecznie w październiku tego roku powołali pod broń jedynie 600 koni jazdy kozackiej (pancernej), która jednak nie wzięła udziału w jesiennej kampanii 1671 r. hetmana Jana Sobieskiego przeciw siłom kozacko-tatarskim. Na obszar działań wojennych została bowiem skierowana dopiero w styczniu 1672 r. Część chorągwi nie dotarła jednak na miejsce i została rozwiązana.

W 1672 r. Wielkopoleanie ponownie zaczęli organizować zaciągi. W sumie było to sześć chorągwi liczących 550 koni. Wystawiono je jednak wówczas nie do walki z Turkami, którzy latem zaatakowali Rzeczpospolitą, a przeciwko opozycji dążącej do detronizacji króla Michała Korybuta. Dlatego też wojsko koronne zwróciło się przeciwko tym oddziałom i traktowało je jako swoich wrogów.

W 1673 r., po pojednaniu dworu z opozycją, planowano włączenie wszystkich rot wielkopolskich do komputu koronnego. Ostatecznie w jego skład weszła tylko jedna z nich, pozostałe zamierzano przekształcić w chorągwie dymowe. W efekcie tych zabiegów politycznych i wojskowych w bitwie pod Chocimiem stoczonej 10 i 11 listopada wzięły udział tylko te jednostki, które Wielkopoleanie sformowali w latach 1671–1672. Odznaczyły się one wówczas w działaniach na prawym skrzydle szyku polskiego.

W swoich rozważaniach autor oparł się na bogatych archiwalnych i drukowanych materiałach źródłowych oraz na odpowiedniej literaturze przedmiotu. W wyniku tego powstał istotny i cenny przyczynek do dziejów jazdy autoramentu polskiego z drugiej połowy XVII w.

Kolejne bardzo obszerne studium przygotował Maciej Trąbski, który publikuje na temat kawalerii Rzeczypospolitej Obojga Narodów⁶, jazdy napoleońskiej i kawalerii Wojska Polskiego Księ-

⁶ Zob. chociażby: M. Trąbski, *Kawaleria narodowa w latach 1775–1788. Początki odrodzenia jazdy polskiej*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Często-

stwa Warszawskiego⁷, a także Wojska Polskiego Królestwa Polskiego, w tym jego konnicy⁸. Opierając się na polskich źródłach archiwalnych i drukowanych oraz odpowiedniej literaturze przedmiotu, przygotował on opracowanie dotyczące działań 2 Korpusu Jazdy Wojska Polskiego w czasie wojny polsko-rosyjskiej 1831 r. – od bitwy grochowskiej do zakończonej polską klęską bitwy ostrołęckiej.

Od 22 lutego do 1 czerwca 1831 r. korpus ten był jedną z dwóch, a następnie trzech wielkich jednostek polskiej kawalerii. W tym okresie wziął udział w większości akcji głównych sił polskiej armii. W pierwszej bitwie pod Wawrem, w bitwie pod Dobrem i w bitwie pod Grochowem wspierał swoimi pułkami dywizje piechoty. Następnie był wykorzystywany do prowadzenia działań samodzielnych, mianowicie do pościgu za rozbitym pod Dębem Wielkim VI Korpusem Piechoty generała Grzegorza Rosena, do osłony głównych sił

chowcie. *Zeszyty Historyczne*” (Częstochowa) 2006, t. 9; idem, *Kawaleria narodowa w latach Sejmu Czteroletniego na przykładzie II Ukraińskiej Brygady Kawalerii Narodowej*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” (Warszawa) 2009, R. 10 (61), nr 1 (226); idem, *Kawaleria narodowa na Ukrainie w latach 1775–1788*, [w:] *Od Zborowa do NATO (1649–2009). Studia z dziejów stosunków polsko-ukraińskich od XVII do XIX wieku. Historia*, pod red. M. Franza, K. Pietkiewicza, Toruń 2009; idem, *Uzbrojenie i umundurowanie kawalerii narodowej wojska koronnego w latach 1775–1794*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Zeszyty Historyczne” (Częstochowa) 2009, t. 10; idem, *Na żołdzie targowicy i carycy. Dzieje II Ukraińskiej Brygady Kawalerii Narodowej pomiędzy wojną 1792 roku a insurekcją kościuszkowską*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” (Warszawa) 2010, R. 11 (62), nr 3 (232); idem, *Kawaleria autoramentu narodowego armii Rzeczypospolitej Obojga Narodów w epoce stanisławowskiej. Lata 1765–1794*, [w:] *Do szarży marsz, marsz... Studia z dziejów kawalerii*, t. 2, pod red. A. Smolińskiego, Toruń 2012; idem, *Pułki przedniej straży wojska koronnego w latach 1768–1794*, Zabrze–Tarnowskie Góry 2012.

⁷ Zob. M. Trąbski, *Ciężka kawaleria państw europejskich w epoce napoleońskiej (na przykładzie formacji francuskich, rosyjskich, austriackich, pruskich i brytyjskich)*, [w:] *Księstwo Warszawskie w historii i tradycji napoleońskiej (1807–2007)*, pod red. K. Bucholc-Srogosz, M. Trąbskiego, Częstochowa 2008.

⁸ Zob. choćby: M. Trąbski, *Służba w kawalerii Królestwa Polskiego 1815–1830*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” (Warszawa) 2008, R. 9 (60), nr 1 (221); idem, *Garnizony kawalerii armii Królestwa Polskiego w latach 1815–1830, na przykładzie dywizji strzelców konnych*, [w:] *Zamki, twierdze i garnizony Opola, Śląska i dawnej Rzeczypospolitej*, pod red. T. Ciesielskiego, Zabrze 2010; idem, *Kawaleria Królestwa Polskiego 1815–1830*, Warszawa 2011; idem, *Zasady konskrypcji w armii Królestwa Polskiego na tle ówczesnych metod uzupełniania wojska*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” (Warszawa) 2011, R. 12 (63), nr 2 (235); idem, *Armia wielkiego księcia Konstantego. Wyszczolenie, dyscyplina Wojska Polskiego w latach 1815–1830*, Oświęcim 2013.

polskiej armii najpierw na szosie brzeskiej, a następnie nad Bugiem w trakcie wyprawy przeciw Korpusowi Gwardii dowodzonemu przez wielkiego księcia Michała. Ostatecznie zaś podczas odwrotu spod Ostrołęki pełnił funkcję straży tylnej armii maszerującej w kierunku Warszawy. Poza tym – przede wszystkim w bitwach pod Grochowem i pod Ostrołęką – pełnił też funkcję rezerwy taktycznej.

W ciągu ponad trzech miesięcy swojego istnienia 2 Korpus Jazdy trzykrotnie przechodził reorganizację, ale przez cały ten czas na jego czele stał generał Tomasz hrabia Łubieński. Sposób dowodzenia i stosunek do otrzymywanych rozkazów miały wpływ na krytyczny osąd jego osoby i dowodzonych przez niego oddziałów zarówno przez współczesnych mu pamiętnikarzy, jak i późniejszych historyków. Zarzuca się mu bowiem odmowę wykonania rozkazu otrzymanego w czasie bitwy pod Grochowem, opóźnienie i zbyt miękkie prowadzenie pościgu po bitwie pod Dębem Wielkim, a następnie w trakcie bitwy pod Iganiami, a także błędy popełnione podczas majowych działań pomiędzy Bugiem a Narwią, których konsekwencją miało być zaskoczenie polskiej armii i jej porażka w bitwie pod Ostrołęką. Zdaniem autora większość tych zarzutów należy jednak odrzucić, gdyż były formułowane na podstawie niepełnych danych lub też bez właściwej oceny sił i możliwości, jakimi dysponował dowódca 2 Korpusu Jazdy.

Opracowanie to doskonale wpisuje się w obserwowany obecnie pewien renesans badań polskich historyków dotyczących wojny polsko-rosyjskiej 1831 r., w tym także kawalerii ówczesnego Wojska Polskiego⁹.

⁹ Poza częścią wcześniej cytowanej literatury zob. chociażby: *Ostrołęka 1831. Wspomnienia, rozkazy, relacje*, wyb., oprac., wstęp N. Kasperek, J. Gołota, Ostrołęka 2011; W. Saletra, *Krakowskie i sandomierskie w czas powstania listopadowego. Administracja, wysiłek zbrojny, postawa społeczeństwa*, Sandomierz 2006; T. Strzeżek, *Kawaleria Królestwa Polskiego w powstaniu listopadowym – mobilizacja i podstawy funkcjonowania w wojnie*, Olsztyn 2006 (wyd. 2: Olsztyn 2010); idem, *Stoczek – Nowa Wieś 1831*, Warszawa 2010; idem, *Polska ofensywa wiosenna w 1831 roku. Zaprzepaszczona szansa powstania listopadowego*, Oświęcim 2011; idem, *Bitwa o Warszawę 6–7 września 1831 roku*, Oświęcim 2015; N. Kasperek, *Ostatnie chwile powstania listopadowego. Brodnica 1831*, Olsztyn–Brodnica 2009; idem, *Dni przełomu powstania listopadowego. Bitwa pod Ostrołęką (26 maja 1831)*, Ostrołęka 2012; D. Ostapowicz, *Boreml 1831*, Warszawa 2010; M. Leszczyński, *Ostrołęka 1831*, Warszawa 2011; J. Skarbek, *Województwo lubelskie w powstaniu listopadowym 1830–1831*, cz. 1, Lublin 2011; idem, *Województwo lubelskie w powstaniu listopadowym 1830–1831*, cz. 2, Lublin 2013; B. Kalinowska, *Pole bitwy pod Ostrołęką 26 maja 1831 roku a pamięć*

Ostatnie studium autorstwa redaktora tomu Aleksandra Smolińskiego jest poświęcone dziejom plutonów trębaczy oraz muzyki kawalerii i artylerii konnej Wojska Polskiego II Rzeczypospolitej. Autor już wcześniej podejmował podobną problematykę, również w ramach serii *Do szarży marsz, marsz... Studia z dziejów kawalerii*¹⁰. To opracowanie, podobnie jak wcześniejsze, jest jednym z efektów wieloletnich i wielokierunkowych zainteresowań badawczych, a także rozległych krajowych i zagranicznych poszukiwań źródłowych oraz bibliograficznych autora, które poza inną problematyką dotyczą również szeroko rozumianych broni konnych, głównie zaś dziejów europejskiej i światowej jazdy¹¹, w szczególności kawalerii i artylerii konnej polskich formacji wojskowych z okresu I wojny światowej oraz Wojska Polskiego II Rze-

o wydarzeniu, [w:] *Pola bitew wczoraj i dziś*, pod red. A. Olejko, P. Korzeniowskiego, K. Mroczkowskiego, Oświęcim 2013; M. Żebrowska, *Guardia Narodowa Warszawska 1830–1831. Organizacja i umundurowanie*, Pułtusk–Warszawa 2014, a także: *Przewodnik po polach bitew wojny polsko-rosyjskiej 1830–1831 r.*, pod red. O. Laskowskiego, Łódź 2011 (wyd. 1: Warszawa 1931); W. Krajewski, *Wiadoma światu ta sławna Olszyna... – 180. rocznica bitwy pod Grochowem 1831–2011*, Warszawa 2011. Szerzej zob.: A. Smoliński, *Obraz sił zbrojnych Imperium Romanowów oraz dawna rosyjska historia wojskowa, a także wojny Rzeczypospolitej z Moskwą i polsko-rosyjskie konflikty zbrojne w świetle historiografii polskiej przełomu XX i XXI wieku*, „Studia z Dziejów Wojskowości” (Białystok) 2013, t. 2; idem, *Carskie siły zbrojne i dawna rosyjska historia wojskowa, a także wojny Rzeczypospolitej z Moskwą i polsko-rosyjskie konflikty zbrojne w świetle historiografii polskiej przełomu XX i XXI wieku*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny” (Lublin–Radzyń Podlaski) 2013, t. 9.

¹⁰ Zob.: A. Smoliński, *Przyczynki do historii jazdy polskiej w latach 1918–1920*, „Rocznik Grudziądzki” (Grudziądz) 1996, t. 12; idem, *Na marginesie materiału o marszu pułkowym 9 Pułku Strzelców Konnych*, „Grajewskie Zeszyty Historyczne Zapis. Materiały i Studia do Dziejów 9 Pułku Strzelców Konnych” (Grajewo) październik–grudzień 2001, z. 4; idem, *Przepisowe płomienie do fanfar oraz trąbka sygnałowa w kawalerii i artylerii konnej Wojska Polskiego w latach 1924–1939. Przyczynek do dziejów polskiej konnej muzyki wojskowej*, [w:] *Do szarży marsz, marsz... Studia z dziejów kawalerii*, t. 4, pod red. A. Smolińskiego, Toruń 2013.

¹¹ Zob. chociażby: *Kawaleria przeciwników i sojuszników Wojska Polskiego w latach 1918–1921*, pod red. A. Smolińskiego, Toruń 2003; A. Smoliński, *Konnica w krzywym zwierciadle, czyli uwagi do nieudanej próby monografii na temat dziejów światowej kawalerii* (Roman [Johann] Jarymowycz, *Dzieje kawalerii. Od podków do gąsienic*, tłum. z angielskiego M. Dziuba, Wydawnictwo Bellona SA, Warszawa 2010, ss. 335), [w:] *Militaria pomorskie. Zbiór studiów*, t. 1, pod red. M. Giętkowskiego, Ł. Nadolskiego, A. Smolińskiego, Bydgoszcz 2011; idem, *Dzieje kawalerii na świecie w krzywym zwierciadle*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” (Warszawa) 2011, R. 12 (63), nr 4 (237).

czypospolitej¹², w tym ich mobilizacji i obsady personalnej w przededniu wybuchu wojny z Niemcami w 1939 r.¹³, a także barwnej konnicy¹⁴

¹² Spośród licznych publikacji autora dotyczących tej tematyki zob. chociażby: A. Smoliński, *Organizacja wielkich jednostek kawalerii i oddziałów artylerii konnej w okresie od marca 1919 r. do sierpnia 1939 r.*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” (Warszawa) 1994, t. 36; idem, *Formowanie jazdy polskiej przez Komendę Wojsk Polskich w Krakowie w końcu 1918 i na początku 1919 roku*, „Studia Historyczne” (Kraków) 2000, R. 43, z. 3 (170); idem, *Organizacja kawalerii samodzielnej Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1921–1929*, „Klio. Czasopismo Poświęcone Dziejom Polski i Powszechnym” (Toruń) 2001, nr 1; idem, *Dywizjon Konnej Artylerii I Korpusu Polskiego w Rosji. Zarys dziejów*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej im. gen. Józefa Bema” (Toruń) 2002, R. 35, nr 21; idem, *Odtwarzanie formacji jazdy i artylerii konnej pochodzenia legionowego przez Dowództwo Wojsk Polskich w Lublinie. Październik 1918 r.–początek 1919 r.*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” (Białystok) 2003, t. 40; idem, *Formowanie i genealogia wojennego 4 Pułku Strzelców Konnych oraz etaty jazdy dywizyjnej Wojska Polskiego w 1919 roku*, „Rocznik Grudziądzki” (Grudziądz) 2003, t. 15; idem, *Jazda i artyleria konna Dywizji Litewsko-Białoruskiej oraz Grupy Poleskiej, a następnie Frontu Litewsko-Białoruskiego. (Luty–początek lipca 1919 r.)*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny” (Radzyń Podlaski) 2004, t. 1; idem, *Organizacja kawalerii samodzielnej Wojska Polskiego w latach 1930–1939*, „Klio. Czasopismo Poświęcone Dziejom Polski i Powszechnym” (Toruń) 2004, nr 5; idem, *Kawaleria polska bez Marszałka. Zmiany organizacyjne w przededniu drugiej wojny światowej*, [w:] *Polska bez Marszałka. Dylematy piłsudczyków po 1935 roku*, pod red. M. Wołosa, K. Kani, Toruń 2008; idem, *Marsz z Rumunii do Polski oddziałów jazdy utworzonych w ramach 4 Dywizji Strzelców Polskich oraz ich włączenie do struktur Wojska Polskiego – 1919 rok*, [w:] *Relacje polsko-rumuńskie w historii i kulturze. Materiały z sympozjum. (Relații polono-române în istorie și cultură. Materialele simpozionului)*, praca zbior., Suceava 2010; idem, *Formowanie i organizacja artylerii konnej Wojska Polskiego w okresie od listopada 1918 roku do czerwca roku 1919*, [w:] *Wśród dymu i ognia. Studia i materiały do dziejów artylerii polskiej i obcej*, pod red. A. Smolińskiego, Oświęcim 2014.

¹³ Spośród licznych publikacji autora dotyczących tej tematyki zob. choćby: A. Smoliński, *Obsada personalna Pomorskiej Brygady Kawalerii w dniu 1 września 1939 r.*, „Mars. Problematyka i Historia Wojskowości. Studia i Materiały” (Warszawa–Londyn) 2004, t. 17; idem, *Materiały do obsady personalnej formacji Pomorskiej Brygady Kawalerii na dzień 23 marca i 1 września 1939 r.*, „Militaria Pomorskie. Rocznik Pomorskiego Muzeum Wojskowego” (Bydgoszcz) 2009, nr 3; idem, *Obsada personalna formacji Pomorskiej Brygady Kawalerii po wiosennej mobilizacji alarmowej oraz po mobilizacji w sierpniu 1939 r. – stan na dzień 23 marca i 1 września*, „Rocznik Grudziądzki” (Grudziądz) 2013, t. 21.

¹⁴ Zob. chociażby: A. Smoliński, *Organizacja kawalerii i artylerii konnej gwardii oraz liniowej imperium rosyjskiego w przededniu wybuchu I wojny światowej*, „Materiały do Historii Wojskowości” (Pułtusk) 2007, nr 3, cz. 2; idem, *Organizacja kawalerii kozackiej imperium rosyjskiego w przededniu wybuchu I wojny światowej*, [w:] *Od armii komputowej do narodowej III. Problemy organizacyjne sił zbrojnych od XVI do XX wieku*, pod red. J. Centka, M. Krotofila, Toruń 2009; idem, *Organizacja kawalerii*

i artylerii konnej armii carskiej¹⁵ oraz kawalerii i artylerii konnej Robotniczo-Chłopskiej Armii Czerwonej¹⁶, jak również jej pociągów pancernych, które walczyły na polskim teatrze działań wojennych podczas wojny polsko-sowieckiej z lat 1919–1920–1921¹⁷.

i artylerii konnej gwardii oraz liniowej, kozackiej i ochotniczej armii Imperium Rosyjskiego w przededniu oraz w trakcie I wojny światowej, [w:] *Do szarży marsz, marsz... Studia z dziejów kawalerii*, t. 1, pod red. A. Smolińskiego, Toruń 2010; idem, *Obraz Kozaka i kawalerzysty Armii Rosyjskiej z okresu Wielkiej Wojny w wybranych pamiętnikach żołnierzy Legionów Polskich*, [w:] *Studia historyczno-wojskowe*, t. 5, pod red. M. Nagielskiego, K. Bobiatyńskiego, P. Gawrona, Zabrze–Tarnowskie Góry 2015.

¹⁵ Poza częścią wcześniej cytowanych prac zob. także: A. Smoliński, *Artyleria konna imperium Romanowych w przededniu I wojny światowej*, [w:] *Artyleria polska. Historia – terażniejszość – przyszłość (myśl wojskowa, szkolnictwo artyleryjskie, technika i uzbrojenie). Materiały pokonferencyjne. II konferencja naukowa, Toruń 13–14 maja 2008 r.*, praca zbior., Toruń 2008; idem, *Artyleria konna gwardii oraz artyleria konna liniowa i kozacka imperium Romanowych w przededniu I wojny światowej*, [w:] *Studia artyleryjskie*, t. 3, pod red. M. Giętkowskiego, A. Smolińskiego, Toruń 2012.

¹⁶ Spośród licznych publikacji autora dotyczących tej tematyki zob. chociażby: A. Smoliński, *Zarys dziejów I Armii Konnej (1919–1923)*, Grajewo 2003; idem, *I Armia Konna podczas walk na polskim teatrze działań wojennych w 1920 roku. Organizacja, uzbrojenie, wyposażenie oraz wartość bojowa*, Toruń 2008; idem, *Kariera wojskowa i polityczna wybranych przedstawicieli kadry dowódczej i politycznej 1 Armii Konnej w czasie trwania oraz po zakończeniu wojny domowej w Rosji. Próba portretu zbiorowego*, „Limes. Studia i Materiały z Dziejów Europy Środkowo-Wschodniej” (Rzeszów) 2008, nr 1; idem, *Rabunki i rozboje 1 Armii Konnej w Rostowie w styczniu 1920 r.*, [w:] *Studia historyczno-wojskowe*, t. 3: *Armia i społeczeństwo*, pod red. T. Ciesielskiego, Zabrze 2009; idem, *Kariera wojskowa i polityczna wybranych przedstawicieli kadry dowódczej i politycznej 1 Armii Konnej w latach 1918–1939*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” (Warszawa) 2010, R. 11 (62), nr 3 (232); idem, *Rozboje, rabunki i pogromy ludności żydowskiej dokonane przez „Konarnię” Budionnego na Ukrainie w kwietniu i maju oraz we wrześniu i październiku 1920 r.*, „Studia Historyczne” (Kraków) 2011, R. 54, nr 3–4 (215–216); idem, *Organizacja wielkich jednostek kawalerii Armii Czerwonej oraz ich kadra dowódcza i polityczna w latach 1935–1936*, [w:] *Do szarży marsz, marsz... Studia z dziejów kawalerii*, t. 2, pod red. A. Smolińskiego, Toruń 2012.

¹⁷ Zob. choćby: A. Smoliński, *Kontrowersje wokół porażki sowieckich pociągów pancernych w Korosteniu 10 października 1920 roku*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” (Warszawa) 2003, R. 4 (55), nr 2 (197); idem, *Pociągi pancerne I Armii Konnej (1919–1921)*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Stefana Czarnieckiego” (Poznań) 2003, R. 7, nr 1 (12); idem, *Pociągi pancerne 1 Armii Konnej podczas walk na polskim teatrze działań wojennych w 1920 roku*, [w:] *Wojna polsko-rosyjska 1919–1920 i jej międzynarodowe odniesienia z perspektywy 90-lecia*, pod red. J. Ślipca, T. Kośmidra, Warszawa 2010; idem, *Kawaleria kontra pociągi pancerne, czyli kontrowersje dotyczące porażki sowieckich pociągów pancernych w Korosteniu dnia 10 października 1920 r. Przyczynek do dziejów jazdy Wojska Polskiego oraz wojny polsko-sowieckiej z lat 1919–1921*, [w:] *Do szarży marsz, marsz... Studia z dziejów kawalerii*, t. 5, pod red. A. Smolińskiego, Toruń 2014; idem, *Kontrowersje dotyczące porażki*

W Wojsku Polskim II Rzeczypospolitej sygnaliści oraz formowane z nich plutony trębaczy, czyli orkiestry wojskowe pułków kawalerii i dywizjonów artylerii konnej, a także grane przez nich sygnały i muzyka towarzyszyły kawalerzystom praktycznie we wszystkich okolicznościach życia służbowego oraz poza służbą. Ich dzieje, w tym również ich niezwykle atrakcyjne umundurowanie, doczekały się już pewnej literatury¹⁸. Jednak repertuar oraz jakość wykonywanych utworów muzycznych zarówno podczas wystąpień w szyku konnym, jak i podczas występów tzw. składów kameralnych, inaczej: estradowych, tworzonych z muzyków służby czynnej oraz kontraktowych służących w poszczególnych plutonach trębaczy, stanowią najślabiej poznany i opisany aspekt ich historii.

W kawalerii samodzielnej Wojska Polskiego z lat 1918–1939 praktycznie wszystkie jej oddziały niemal od pierwszych chwil swego istnienia dążyły do posiadania własnych, możliwie najlepszych i odpowiednio umundurowanych orkiestr konnych. Już od sierpnia 1922 r. plutony trębaczy, poza 1 Pułkiem Szwoleżerów Józefa Piłsudskiego, były jednak formacjami nieetatowymi, tworzonymi ze składu etatowych trębaczy szwadronowych i pułkowych oraz ze służących za odpowiednią gażę muzyków kontraktowych utrzymywanych na koszt pułku, w tym także służących w nim oficerów służby stałej. Z biegiem czasu liczba muzyków kontraktowych wzrastała, gdyż mala-

sowieckich pociągów pancernych w Korosteniu dnia 10 października 1920 r. Przyczynę do dziejów wojny polsko-sowieckiej z lat 1919–1921, „Studia z Dziejów Wojskowości” (Białystok) 2014, t. 3.

¹⁸ Poza częścią wcześniej cytowanej literatury zob. także: W. Gieca, *Orkiestry kawaleryjskie. Grałem w 14 pułkach ułańskich. Wspomina trębacz, uczestnik kampanii wrześniowej*, „Przekrój” (Warszawa) 1982, nr 1935; idem, *Spłowiwały proporzycyk*, Katowice 2003; I. Matuszczak, *Pluton trębaczy*, „Przegląd Kawalerii i Broni Pancerniej” (Londyn) 1969, t. 7, nr 54; M. W. Żebrowski, *Pluton Trębaczy 7 Pułku Ułanów Lubelskich im. Gen. Kazimierza Sosnkowskiego (na tle muzyki konnej Wojska Polskiego, poczynając od XVII wieku)*, Londyn 1981; J. Teresiński, *Orkiestry wojskowe w Lesznie 55 Poznańskiego Pułku Piechoty (1 Pułku Strzelców Wielkopolskich) i 17 Pułku Ułanów im. Króla Bolesława Chrobrego (3 Pułku Ułanów Wielkopolskich)*, „Leszczyńskie Zeszyty Muzealne” (Leszno) 1990, nr 5; A. Dudziński, T. Dudziński, *Marsz pułkowy 9 Pułku Strzelców Konnych*, „Grajewskie Zeszyty Historyczne Zapis. Materiały i Studia do Dziejów 9 Pułku Strzelców Konnych” (Grajewo) lipiec–wrzesień 2001, z. 3; T. Dudziński, *Pluton trębaczy 9 Pułku Strzelców Konnych imienia Generała Kazimierza Pułaskiego*, [w:] *Do szarży marsz, marsz... Studia z dziejów kawalerii*, t. 4, pod red. A. Smolińskiego, Toruń 2013; L. Kukawski, *Orkiestra 15 Pułku Ułanów Poznańskich*, „Zeszyty Historyczne Towarzystwa b. Żołnierzy i Przyjaciół 15 Pułku Ułanów Poznańskich” (Poznań) 1999, z. 5; idem, *Orkiestry kawaleryjskie*, Grajewo 2013.

ła liczba sygnalistów etatowych. Tak samo było również w dywizjonach artylerii konnej.

Autor, opierając się na archiwalnych i publikowanych źródłach aktowych, relacyjnych i regulaminach oraz na odpowiedniej, głównie polskiej, literaturze przedmiotu, opisał podstawowe zadania, sygnały dźwiękowe i repertuar muzyczny wykonywany przez sygnalistów oraz plutony trębaczy pułków kawalerii i dywizjonów artylerii konnej Wojska Polskiego z lat 1918–1939 podczas różnych okoliczności ich służby. Podjął również próbę oceny wartości artystycznej granych przez nie utworów. Należy bowiem pamiętać, co nie znajduje dostatecznego odzwierciedlenia w dotychczasowej literaturze przedmiotu, że w latach 1921–1939 plutony trębaczy oddziałów kawalerii i artylerii konnej Wojska Polskiego, mimo działań podejmowanych w pułkach i dywizjonach oraz ponoszonych w tym celu wydatków, nie zawsze stanowiły zespoły muzyczne „z prawdziwego zdarzenia”.

Omawiane studium można uznać za ciekawy przyczynek do dziejów broni konnych Wojska Polskiego z lat 1918–1939, w którym podjęto próbę ustalenia rzeczywistej wartości muzycznej oraz umiejętności sygnalistów i muzyków służących w plutonach trębaczy funkcjonujących w pułkach kawalerii i dywizjonach artylerii konnej sił zbrojnych II Rzeczypospolitej.

Każde z czterech zamieszczonych w tomie opracowań stanowi mniej lub bardziej obszerne i autonomiczne studium. Ich autorzy przygotowali je z zachowaniem wszystkich wymogów warsztatowych stawianych publikacjom naukowym. Są one bowiem efektem licznych i bogatych kwerend archiwalnych prowadzonych w archiwach i bibliotekach oraz w innych placówkach w Warszawie, we Wrocławiu, w Poznaniu, Gdańsku, Kórniku i Krakowie oraz we Lwowie, w których są przechowywane zarówno materiały archiwalne, jak i nigdzie dotychczas niepublikowane listy, wspomnienia, relacje oraz cenne materiały źródłowe innego typu. Wszyscy autorzy wykorzystywali również liczne źródła publikowane, a także wydane drukiem źródła relacyjne.

Te solidne kwerendy źródłowe zostały uzupełnione o analizy odpowiedniej literatury przedmiotu, w tym również obcojęzycznej, mianowicie: francuskiej, włoskiej i angielskiej oraz niemieckiej i rosyjskiej. W wielu przypadkach była to literatura wcale lub też słabo znana i rzadko wykorzystywana we wcześniejszych badaniach historyków polskich. Jednocześnie, co wydaje się zupełnie oczywiste, ana-

lizie poddano także obszerną literaturę polskojęzyczną – zarówno tę starszą, jak i najnowszą.

Dzięki zachowaniu wszystkich wskazanych powyżej wymogów oraz wysiłkowi całego zespołu autorów i redaktora tomu, a także pracowników Wydawnictwa Naukowego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika po raz kolejny powstała publikacja, w której omówiono szereg kontrowersyjnych albo też bardzo słabo opisanych przez dotychczasową polską historiografię zagadnień dotyczących szeroko pojętej polskiej i obcej tematyki kawaleryjskiej.

Wydaje się więc, że podobnie jak tomy poprzednie, niniejszy, szósty tom również może stanowić ważną i jednocześnie w wielu aspektach nowatorską kontynuację badań prowadzonych w Polsce od końca XIX w. i w wieku XX, a także będących ich efektem opublikowanych już osiągnięć historyków polskich¹⁹. Ta uwaga dotyczy trzech prezentowanych w tomie studiów dotyczących jazdy Rzeczypospolitej Obojga Narodów i kawalerii Wojska Polskiego Królestwa Polskiego oraz jazdy i artylerii konnej sił zbrojnych II Rzeczypospolitej. Otwierają one bowiem nowe pola badawcze, wytyczają dalsze kierunki badań i porządkują naszą dotychczasową wiedzę w zakresie szeroko pojętej problematyki kawaleryjskiej.

Studium poświęcone jeździe późnorzymskiej zapewne znacząco uzupełni lub też uporządkuje naszą dotychczasową wiedzę o europejskiej kawalerii okresu starożytnego, również w kontekście jej wpływu na późniejsze dzieje tej broni oraz rozwoju taktyki jej wykorzystania na polu walki.

Każde z czterech prezentowanych tu studiów zostało zaopatrzone w starannie dobrany i ciekawy materiał ilustracyjny. W zdecydowanej większości są to barwne ryciny lub fotografie pochodzące z epoki, przedstawiające kawalerzystów poszczególnych armii z czasów, których dotyczy dane opracowanie. Należy podkreślić, że część tych ilustracji ma wartość źródłową.

Piszący te słowa oraz współautorzy tego tomu studiów mają nadzieję, że podobnie jak poprzednie, znajdzie on wielu odbiorców zarówno wśród profesjonalnych historyków wojskowych, jak i zwykłych miłośników bogatych, skomplikowanych i nadal kryjących wiele nierozwikłanych tajemnic dziejów kawalerii polskiej i europejskiej.

¹⁹ Zob. chociażby: K. Górski, *Historia jazdy polskiej*, Kraków 1894; *Księga jazdy polskiej*, pod red. B. Wieniawy-Długoszowskiego, Warszawa 1938.

Redaktor oddawanej pod osąd czytelników publikacji pragnie podziękować wszystkim autorom za przygotowanie zamieszczonych w niej tekstów, a także za uwzględnienie istotnych wymogów wynikających z pewnej specyfiki wydawnictw tego typu. Wszystkie studia, podobnie jak cały tom, powstały poza konkretnymi, finansowanymi przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego projektami badawczymi²⁰. Są więc one efektem wykorzystania własnych środków i możliwości lub też prac prowadzonych na marginesie innych, sponsorowanych zarówno przez wspomniane Ministerstwo, jak i inne instytucje, np. Fundację Lanckorońskich z Brzezia, zespołowych bądź indywidualnych projektów naukowych, w których brali lub nadal biorą udział uczestnicy tego przedsięwzięcia.

Aleksander Smoliński

²⁰ Jedynie druk tego i poprzedniego tomu został sfinansowany ze środków Wydziału Nauk Historycznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, wcześniejsze zaś ze środków Wydawnictwa Naukowego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.